

„Gdzie ziemia się kończy, a morze zaczyna”

Szkice polsko-portugalskie

*Profesorowi Markowi Piechocie
z wdzięcznością*

NR 3455

**„Gdzie ziemia się kończy,
a morze zaczyna”**
Szkice polsko-portugalskie

Magdalena Bąk
Lidia Romaniszyn-Ziomek

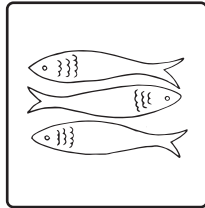
Redaktor serii: Historia Literatury Polskiej
Marek Piechota

Recenzent
Henryk Gradkowski

Spis treści

Wstęp	— 7
Śladami poprzedników	— 11
Portugalski bohater. Portugalska historia. Polski temat? O zapomnianym dramacie Aleksandra Przezdzieckiego	— 49
Studenci z Coimbrы i echa powstania styczniowego	— 76
Polak w podróży. Adolfa Pawińskiego opisy Portugalii	— 99
Historia romantycznej miłości Inês de Castro i Pedra I (po polsku)	— 125
Spacerkiem po Lizbonie	— 153
Czy Portugalczycy słuchają <i>fado</i> ?	— 181
Bibliografia	— 203
Indeks osobowy	— 209
Summary	— 215
Sumário	— 217

Wstęp

ZKICE zgromadzone w tym zbiorze dotyczą (poza jednym wyjątkiem) tekstów polskich, które wchodzą w różnego rodzaju relacje z literaturą, kulturą i sztuką portugalską. Prezentowany tutaj zestaw jest bardzo zróżnicowany. Za ową różnorodność odpowiada już sam pomysł połączenia w jednym tomie szkiców dwóch autorek, z których każda dysponuje nieco odmiennymi kompetencjami, zainteresowaniami i doświadczeniami lekturowymi. O zróżnicowaniu prezentowanej tu tematyki zdecydował również fakt, iż naszym celem nie było stworzenie kompletnej monografii dokumentującej polsko-portugalskie związki literackie, a jedynie wydobycie z szeregu utworów sytuujących się w owej intertekstualnej i interkulturowej przestrzeni tych kilku najbardziej – naszym zdaniem – interesujących, a często dotkliwie zapomnianych. Nasza książka nie była pomyślana jako opowieść o tym, jak z pojawiających się w kolejnych epokach dzieł polskich autorów powoli wyłaniać się zaczyna wizerunek kraju na krańcach Europy, zapatrzonego tęsknie w odległy horyzont. Nasze zamierzenie jest skromniejsze – pragniemy zaproponować czytelnikowi kilka zbliżeń, ciąg ujęć poszczególnych fenomenów, które w fascynującej i wciąż czekającej na swoje pełne opracowanie historii literackich związków pomiędzy Polską i Portugalią szczególnie zwróciły naszą uwagę.

Na polsko-portugalskie ścieżki, choć nie przesadnie uczęszczane, nie wstępujemy jako pierwsze. Rozpoczynamy zatem od krótkiej prezentacji dokonań poprzedników. Spośród wskazanych w pracach badawczych, lecz ciągle niezbyt dobrze obecnych w praktyce interpretacyjnej, a w czy-

telniczym obiegu praktycznie nieistniejących tekstów polskich związanych z szeroko rozumianym kontekstem portugalskim, wybieramy do analizy dramaty *Don Sébastien de Portugal* Aleksandra Przędzieckiego i *Ines de Castro* Zygmunta Bytkowskiego, a także pracę o charakterze reportażowo-podróżniczym pt. *Portugalia. Listy z podróży* Adolfa Pawińskiego. Dostrzegając swoistą intensyfikację zainteresowania Portugalią w romantyzmie, poświęcamy osobny tekst reakcjom poetów portugalskich na powstanie styczniowe, co przypomina, że zjawisko to nie było jednostronne, że również poetom znanym Tagu blisko bywało (przynajmniej mentalnie) do nadwiślańskiej krainy. Ze współczesnych utworów autorów polskich wybieramy natomiast te, które skupiają się na opisie stolicy Portugalii, przyczyniając się do budowania w polskiej literaturze i kulturze obrazu Lizbony mitycznej, która w naszej rodzimej zbiorowej świadomości mogłaby w końcu stanąć na dobre obok miast takich jak Wenecja czy Paryż. Kończymy zaś tę krótką podróż na krańce Europy, tam, „gdzie ziemia się kończy, a morze zaczyna”, rozdziałem na temat *fado*, czyli jednego z najbardziej rozpoznawalnych w tej chwili symboli Portugalii. Ten wątek, przewijający się już we wcześniejszych partiach książki, znajduje swoje domknięcie w finałowym szkicu.

W tym zbiorze pragniemy przede wszystkim opowiedzieć o Portugalii wyczytanej z dzieł autorów polskich tworzących w XIX, XX i XXI wieku. Patrzymy na kraj nad Tagiem ich oczami, wydobywając zaskakujące często spostrzeżenia czy nieoczekiwane komentarze. A odkrywając – zauważoną przez nich – bliskość pomiędzy tymi dwoma kontekstami, szkicujemy kolejny raz na nowo literacką mapę Europy, umieszczając na niej Portugalię nieco bliżej Polski, niż się to zwykło czynić.

* * *

Pragniemy podziękować wszystkim, którzy przyczynili się do powstania tej książki, zwłaszcza zaś naszym przyjaciółom i znajomym w Portugalii za pomoc i inspirację. Szczególnie wyrazy wdzięczności skierować chcemy do Profesora Henryka Gradkowskiego, którego wnikliwa i życzliwa lektura pomieszczonych w tym zbiorze szkiców była dla nas ważnym wsparciem.

Indeks osobowy

- Abriszewski Krzysztof 178
Achtelik Aleksandra 158, 163
Albert Karol 47
Alcantara Chaves P.C. de 86
Alemano Henryk (Henryk Niemiec)
 zob. Władysław Warneńczyk
Alfons IV 129, 130, 133, 151
Alvares João 21
Antoni Padewski, św. 28, 29
Argo François 103
Aszyk Urszula 60
Azevedo João Lúcio de 59
- B**
Bachórz Józef 51, 109, 128
Banasik Jarosław 35
Bandarra Gonçalo Anes 57
Ballanche Pierre-Simon 92
Barros Ribeiro Eugenio de 82
Baterowicz Marek 54
Bauman Zygmunt 158, 169, 172
Bąk Magdalena 197
Bem Józef 19, 20, 78
Beniowski Maurycy August 22
Benjamin Walter 169, 172, 173
- Bento Teresa 111, 156
Bessa-Luís Agustina 59, 141
Besselaar José van den 57, 62
Biernacki Andrzej 52, 65, 73, 74
Brahmer Mieczysław 146
Braga Alexandre 93
Braga Guilherme 89, 90
Braga Teófilo 78, 94
Branco Castelo 94
Bromberg Zygmunt, zob. Bytkowski
 Zygmunt
Brown Jules 35
Bryl Mariusz 103
Brzozowska Blanka 159, 160, 166,
 168, 170, 173, 174, 176
Bułat Silva Zuzanna 59, 108, 196–
 198
Byron George Gordon 82, 111, 112
Bytkowski (właśc. Bromberg) Zyg-
 munt 10, 128–131, 133, 136, 137,
 139–146, 150
- Caetano Marcelo 191
Calderon de la Barca Pedro 21, 51

- Camões Luís Vaz de 21, 31, 51, 54,
55, 60, 92, 93, 109–111, 114, 115, 128,
132, 185
- Campos Álvaro de zob. Pessoa Fer-
nando
- Carmo Carlos do 198
- Castro Inês de 33, 39, 127, 130, 142,
144, 150, 151
- Cervantes Miguel de 51
- Chabasiński Wojciech 191
- Chardron Ernesto 43, 44
- Cieszyńska Beata 60
- Coelho Pero 129
- Conceição Alexandre da 89, 90
- Corneille Pierre 67
- Cornil Suzanne 127, 145
- Correia Filho João 111, 156, 161, 173
- Costa Sousa 143
- Crawfurd (Crawford) Oswald John
Frederick 109, 122
- Cunha Sampaio José da 80
- Cunha Seixas José Maria da 22, 90,
92, 93
- Czaja Dariusz 157
- Czarnowski Jan 65
- d**Arc Joanna 90, 92
- Dantas Julio 145
- Daguerre Louis Jacques 103
- Danilewicz-Zielińska Maria 18–23,
30, 52–54, 56, 57, 71, 80, 81, 87, 92, 197
- Deptuła Bogusław 164
- Desterro José de 86
- Deus João de 78
- Dopart Bogusław 51, 66
- Duchnińska Seweryna 65
- Dziewit Jakub 103
- Eiffel Gustave 44
- Ellingham Mark 35
- Esteves Francisco Xavier 43
- Évora Cesária 16
- Feliński Alojzy 136
- Figueiredo Antero de 143
- Filip II 54, 70, 83
- Fish Stanley 178
- Fisher John 35
- Flisek Agnieszka 60
- G**ama Vasco da 31, 55, 68
- Garret Almeida 78
- Gierak Krzysztof 14
- Gil G. Don 142
- Goethe Johann Wolfgang von 82
- Góis Damião de 31, 34
- Gombrich Ernst H. 105, 106
- Gonçalves Alvaro 129
- Gorczyńska Renata 23, 35–37, 40,
41, 43, 46
- Gradkowski Henryk 10
- Grütmacher Łukasz 60
- H**ancock M. 35
- Hegel Georg Wilhelm Friedrich 82
- Henryk Żeglarz 21, 45
- Hitler Adolf 194
- Homer 31, 167
- Hörisch Jochen 104
- Hugo Wiktor 52, 68–70, 73, 82
- Izabela Aragońska 129
- Jakimowski Andrzej 176–180
- Jakubowski Piotr 159

- Jan, św. 29
Jan Paweł II, papież 20
Janoszk Maria 197
Jezus Chrystus 89, 91, 92, 149, 201
João II 25
Jordão Aida 127
Junqueiro Guerra 78
- Kadłubek Zbigniew 163–165, 167–169, 176, 180, 197, 199, 200
Kalewska Anna 60
Kania Ireneusz 172
Kapuściński Ryszard 189, 190
Kądziała Paweł 18
Kemp Wolfgang 103, 104
Kenyon G. 35
Kielanowski Leopold 65
Kitowska-Lysiak Małgorzata 164
Klave Janina Zofia 38, 79, 80, 92, 95, 130, 142, 159
Klementowska Izabela 183, 184, 186, 187, 190, 192–194, 200, 201
Klimowicz Mieczysław 72
Kolumb Krzysztof 65
Komorowska Gertruda 127
Konstancja Manuel 130
Korsak Julian 51
Kowalczyk Alina 51, 52, 66, 67, 69, 145
Kowalski Piotr 113, 162
Krasicki Ignacy 72
Kraśniński Zygmunt 52, 104–106
Kraszewski Józef Ignacy 65
Król Zofia 157
Kubacki Waław 24
Kuchowicz Zbigniew 144
Kumor Karolina 60
- Kurkiewicz Juliusz 192
Kydryński Marcin 14–18, 155, 186, 195, 197, 198
- Lamennais Hugues Félicité 90
Lavradio Marques de 86
Lelewel Joachim 90
Lenartowicz Teofil 65
Leonowicz Halina 118, 150
Leminski Paulo 156
Lipszyc Michał 157
Lobato Estevão 142
Lopes Fernão 142, 143
Lopes Teresa Rita 161, 162
Ludwicki Konrad 160
Ludwik I (Dom Luís I) 44, 77, 85
- Łojek Jerzy 128
Łopatyńska Lidia 70
Łukaszuk Ewa 54, 55, 57–61, 70, 141
- Magnuszewski Dominik 70
Makowski Stanisław 73, 105
Malczewski Antoni 136–140, 144, 148–150
Manuel I 31
Manzoni Aleksander 67
Marcin, św. 13
Maria II 19
Mariza 198
Markiz de Pombal 25, 33, 201
Martins Oliveira Joaquim Pedro de 62
Melo Rita Maria Conceição de 193
Mercier Pascal 192
Michelet Jules 81, 92, 95

- Mickiewicz Adam 52, 58, 80–82, 90,
92, 93, 150
- Mickiewicz Władysław 83
- Mikołaj IV, papież 38
- Mikołaj I 53, 73
- Milewska Elżbieta 20, 22, 23, 73, 79,
80, 82–88, 92–95, 128, 201
- Miriam (Zenon Przesmycki) 151
- Modrzejewska Helena 52
- Moniz Martim 32
- Murad II 64
- N**
- Namowicz Ewa 72
- Namowicz Tadeusz 72
- Nóvoa António 80, 81
- Nowakowski Andrzej 103
- Nozick Martin 127, 132, 134
- O**
- Oliveira J.A. de 94
- Oliveira Marques António Henrique
de 38, 130, 191
- Opacka Anna 140
- P**
- Pacheca Diogo Lopes 129, 142
- Parvi Jerzy 73
- Pawiński Adolf 10, 22, 101–104,
106–124
- Pedro I o Cruel 5, 33, 34, 125, 127–132,
135, 136, 141, 142–145, 150, 151
- Pedro IV Dom 19, 78
- Pedro V Dom 79
- Pessoa Fernando 13, 17, 18, 32, 62, 63,
156–163, 165, 167–171, 173, 180
- Piechota Marek 197
- Pigoń Stanisław 90
- Pimentel Alberto 196
- Pinto d'Almeida Ernesto 88–90
- Piwińska Marta 128
- Plater Emilia 22, 90, 92, 93
- Podemski Krzysztof 113
- Podolecki Jan 65
- Poe Edgar Allan 82
- Potocki Szczęsny 128
- Praz Mario 146
- Przedziecki Aleksander 10, 51–55,
58–73
- Przedziecki Rajmond 52, 53
- Przybylski Jacek 110
- Przybylski Ryszard 136, 137
- Przybyszewski Stanisław 129
- Q**
- Queirós Eça de 78, 82, 85–87
- Quental Antero de 78–83, 93–96
- R**
- Ratajczak Dobrochna 71
- Repnin Mikołaj 54
- Rewers Ewa 178, 180
- Rodrigues Amália 199
- Rosa Manuel 64, 65
- Roszak Joanna 157
- Rowling Joanne Kathleen 43
- Różycki Tomasz 162
- Ruszczyńska Marta 70
- Rutkowski Krzysztof 156
- Ryba Janusz 197
- Rzewuski Henryk 73
- S**
- Salazar António Oliveira de 191–
194
- Samarcew Alicja 35
- Sampaio Alberto 82
- Saramago José 37
- Schiller Johann Christoph Friederich
147

- Schelling Friedrich Wilhelm Joseph von 67
- Schlegel August Wilhelm 72
- Sebastian I 51, 53–65, 67–73, 92, 127
- Severa Maria 196, 199
- Siemieński Lucjan 65
- Siewierski Henryk 62, 63, 167
- Silva Agostinho da 63
- Silvério Lima Luís Filipe 60, 62
- Słabuszewska-Krauze Iwona 197
- Sławek Tadeusz 180
- Słowacki Juliusz 21, 22, 52, 160
- Soares Franco Francisco 89
- Soares Reis dos 26
- Sobolewski Tadeusz 179
- Sommer Manfred 169
- Starzycka Magdalena 170, 172–174, 176, 180
- Stasiuk Andrzej 197
- Stefanowska Zofia 150
- Straszewicz Józef 92, 93
- Suosa Lello José Pinto 44
- Szekspir William 51
- Szafrańska-Brandt Marta 65
- Szturc Włodzimierz 67
- Śmiałowski Piotr 177
- Tavares Gonçalo M. 186, 189, 190
- Tazbir Janusz 56, 61
- Teixera Manuel 22
- Teminowicz-Jaśkowska Teresa 54
- Trzeszczkowska Zofia 132
- Vasconcelos Flórido de 117, 118, 150
- Visel hrabia de (właśc. Cabral Carlos Alberto) 44, 46
- Walicki Andrzej 58
- Watson Camilla 16, 199
- Wenders Wim 16, 176
- Wernyhora 57
- Wieczorkiewicz Anna 103, 112, 113, 115, 121, 156, 165, 176
- Wiktor Emmanuel II 47
- Władysław Warneńczyk 34, 64, 65
- Wojtyła Karol, zob. Jan Paweł II
- Wolicka Elżbieta 164
- Wolter (François-Marie Arouet) 33
- Woronicz Jan Paweł 57
- Wouwerman Philips 103, 104
- Wyrzykowski Stanisław 151
- Zaleski Józef Bohdan 106, 107
- Zarański Jan 106
- Zasada Marcin 200
- Zatyka Marcin 42
- Zawistowska Kazimiera 151
- Zeidler-Janiszewska Anna 170, 179
- Zgorzelski Czesław 108
- Ziejka Franciszek 14, 19, 23, 24, 26–36, 39, 40, 42, 44–46, 64, 65, 77, 82, 84–86, 94, 95, 111, 129, 130, 133, 142–144
- Zieliński Adam 18, 22, 87, 89, 90, 93
- Zieliński Gustaw 107, 109
- Żaboklicki Krzysztof 146
- Żychliński Arkadiusz 157

Magdalena Bąk, Lidia Romaniszyn-Ziomek

“Where the land ends and the sea begins”

Essays of Poland and Portugal

S u m m a r y

This volume presents a collection of essays which deal with Polish-Portuguese literary connections. It aims at bringing back selected Polish texts, representing various literary genres and types of writing, whose authors refer to elements drawn from the Portuguese history, culture, art, and literature or focus on the geography, topography and architecture of this land, situated at the very edge of Europe. The works discussed in this volume include writings of such authors as: Aleksander Przezdziecki, Adolf Pawiński, Zygmunt Bytkowski, Maria Danilewicz-Zielińska, Franciszek Ziejka, Renata Gorczyńska, Zbigniew Kadłubek, Marcin Kydryński and Magdalena Starzycka. The aim is to identify how Polish writers of the nineteenth, twentieth and twenty-first centuries perceived Portugal and to establish the reasons why they referred to it.

The Polish perspective dominates throughout the volume, since it is the Polish perception of Portugal that is the object of reflection here. There is one exception to this rule, though. A separate chapter is devoted to the reaction of the Portuguese to the January Uprising. Confident that their unrestrained and intense response merits a mention, the authors include its short presentation in this collection of Polish-Portuguese essays. The increased interest in the land situated at the far end of Europe, demonstrated by nineteenth century Polish writers, is thus placed in a broader context, which shows that this was by no means a one-way involvement.

Krystyna Warchał

Magdalena Bąk, Lidia Romaniszyn-Ziomek

“Onde a terra acaba e o mar começa”
Ensaio da Polónia e de Portugal

Sumário

Este volume apresenta uma coleção de ensaios relacionados com as conexões literárias luso-polacas. O seu objetivo é recuperar um conjunto de textos polacos selecionados, representativos de vários géneros literários e tipos de escrita, cujos autores se referem a elementos extraídos da história, da cultura, da arte e da literatura portuguesa ou foquem a geografia, a topografia e a arquitetura deste território, situado na fronteira extrema da Europa. Os trabalhos discutidos incluem escritos de autores como: Alexander Przedziecki, Adolf Pawiński, Zygmunt Bytkowski, Maria Danilewicz-Zielińska, Franciszek Ziejka, Renata Gorczyńska, Zbigniew Kadłubek, Marcin Kydryński e Magdalena Starzycka. O objetivo é identificar o modo através do qual os escritores polacos dos séculos XIX, XX e XXI percecionam Portugal, e estabelecer as razões pelas quais se lhe referem.

A perspetiva polaca é dominante ao longo de todo o volume, uma vez que a perceção polaca de Portugal é o objeto de reflexão. Há uma exceção a esta regra, porém. Um capítulo à parte é dedicado à reação dos portugueses à Revolta de Janeiro. Confiante de que a sua resposta intensa e sem restrições merece uma menção, as autoras incluem a sua curta apresentação nesta coleção de ensaios polaco-portugueses. O crescente interesse na terra situada na ponta extrema da Europa, demonstrada pelos escritores polacos do século XIX, é assim colocado num contexto mais amplo, mostrando que este envolvimento não foi, de modo algum, unidirecional.

Miquel Moiteiro Marques

Redakcja
Magdalena Białek

Projekt okładki oraz ilustracje na stronach działowych
Marcin Chanek

Opracowanie graficzne stron działowych
Aleksandra Gaździcka

Projekt układu typograficznego oraz łamanie
Paulina Dubiel

Copyright © 2016 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-874-3
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-8012-875-0
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Liczba arkuszy drukarskich: 13,75. Liczba arkuszy wydawniczych: 12,0. Cena 20 zł (+ VAT).
Publikację wydrukowano na papierze Munken Polar 100 g/m². Do składu użyto kroju pisma Minion Pro.
Druk i oprawę wykonano w drukarni: EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, Spółka Jawna
(ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek).